

Punoo ja lapin bodnjät

Suomen *punoo*-verbillä on äännevastineet kaikissa muissa itämeren-suomalaisissa kielissä paitsi liivissä, ja etäsukukielistä sille on totuttu esittämään aukoton vastinesarja alkaen lapin *bádnjet*, *bodnet* 'kehrätä' ja mordvan *pona-* 'flechten, winden' -verbeistä aina samojediin asti. Ks. viimeksi Uotila, Vir. 1944 s. 31. Yhdistelmä tosin kaipaa sen täsmennyksen, että lapissa on alk. *a*-vartalaisen *bádnjet*, *bodnet*-verbin lisäksi myös *o*-vartaloinen verbi, joka semmoisena vastaa vielä tarkemmin *punoo* -asua: lpN (Niels.) *bodnot* 'vikle tråd rundt enden av et taug (tauget obj.), forat det ikke skal flasses op', L (Grundstr.) *patnöt* 'splita ihop (två ändar)', I (E. Itk.) *ponnōd* 'sittoa kauristenuoran t. verkonpaulan kehkiämään ruvenneen pään ympärille ohutta lankaa, ettei purkautuisi enempää; kiinnittää ohuella hihnalla t. nuoralla viikate t. ahrain varteen; kääriä nuoraa t. rautalankaa vahvikkeeksi esim. airon katkeimen ympärille', Ko (T. I. Itk.) (Paatsj.) *ḥōnnōd*, (Nuortij.) *ḥōnnad*, Kld. *ponnōd*, Turja *ponna^d* 'punoo (esim. rihmaa polvea t. poskea vasten, Turja myös: nuoraa, köyttä), Paatsj. myös: paismottaa, »raurata», nivoa, kääriä lankaa köyden pään ympäri, jotteivät säikeet liesty'. Merkittävää on muuten sekä *bádnjet*, *bodnet* että *bodnot*-verbin 1. tavussa murteittain (vieläpä kummankin kohdalla eri murteissa!) tavattava »tumman *a:n*» edustaja (= lpN *ä*), joka suomen *u:n* vastineena on odotuksenvastainen (pro *o*).

Mitä tulee *punoo*-verbin muihin erikielisiin vastineisiin, niillä kaikilla on samantapainen tekninen merkitys: 'punoo', 'palmikoida', 'kehrätä'. Ims. kielissä *punoo*-verbillä ja sen johdannaisilla on kuitenkin myös joukko muunlaisia merkitysvaihtoehtoja, jotka näyttävät tähän saakka jääneen niukalle huomiolle. Noiden etupäässä tekniikan alaan kuulumattomien, ensi näkemältä kuvallisten käytäntöjen valta-alueella ovat suomen itäisimmät ja pohjoisimmat murteet, edelleen itäkarjalais- ja lyydiläismurteet sekä vepsä. Käyttötavat voidaan jaottaa esim. seuraavasti. (Suomen murteista tehdyt poiminnat esitän osaksi yliopp. Maire Paarmon seminaarityön »*Punoo*-verbistä ja sen johdannaisista» mukaan; ne samoin kuin enimmäkseen itäkarjalaismurteiden esimerkit pohjautuvat Sanakirjasäätiön kokoelmiin.)

1. Merkitys 'vääntää, kiertää, pyörittää' tunnetaan suomesta vepsään asti. Suomi. *Punoo*: »Kivväärim punovat käsistä poes» (= väänsivät, hurjistuneelta puolustajalta vanhan »ruotuväen» manöövereillä) Nmes. Silppukonetta käytettäessä »punotaan veillistä» (= veivistä) Ilo. 'Vääntelettiä': »Lapsi punnoo itseensä tuonne tänne» LänP. / *Punaista*: 'äkkiä punaltaa, väännäistä': »Vijot' tu pijo punašttaav vielä kaksin kerroin,

niin ikkään kul lipsuttuip pijo» Kiih. 'Äkkiä kiertäen taivuttaa t. taittaa': Katolta mäkeä laskettaessa »jalaka jäi mälykseej ja (pahasti kaatuessa) punas poikki jalar reijestä» Uta. / *Punaltaa*: 'äkisti ja voimakkaasti väännäistä, kierraista': »Siin ol' semmonem mies, jotta se kun toista niskasta punalti, nin kerralla ol' tarmo poikessa» Lip. 'Pyöräyttää äkkiä jtkn' Eno. 'Tuulesta: pyörittää, punoa': »Se kun oikeen kova (tuulen) puuska tuuloo, kyllä se punalftaa» Kiih. / *Punallus*: 'väännällys': »Yks punallus vain, niin se on poikki!» Eno. 'Äkillinen kierros, pyöräys, niskan heitto' RisJ. / *Punoskella*: 'väännellä, käännellä, esim. painissa toista': »Ei ku haukisista kiini, ja siitä aléthiim punoskelheen» LänP. »Kyllä sormikoukussa voittaa kun noin punoskelee» Kitt. — I t ä k a r j a l a i s m u r t e e t. *Punoo* 'huiskuttaa, heiluttaa': »Koira händeä punoo» Suojärvi. 'Kiertää, pyörittää' Salmi (Pohjanv.). »Hebo händeä punoo»; »Tahkuo kahtel käel punotah, yks kokas, toine toizes» Säämäjärvi. »Vorokkie punotah» Korpiselkä. 'Kuljettaa venettä eteenpäin liikuttamalla melaa veneen perässä spiraalia kiertäen' Ilomantsi. »Tuulispiä punoo» (kun tuuli kiertele, pyörii ylöspäin) Suistamo. / *Punottoa* 'kulkea pikkupyörteitä tehden': »Veži mänöy punottaa» Tunkua. / *Punovuo*: »Mado punovui seibähaz ymbär» Suojärvi. — L y y d i l ä i s m u r t e e t (Kuj.). *puno|da*: *kivikorendos p-tau kived* (käsikiveä). / *puna|ta*: *stafik punaudau koltsaižeg koume kierad ümbeft pies* vanhus pyöräyttää sormusta kolme kertaa päänsä ympäri. / *puna|duda*: *punälzui ühten kanda* pyörähti ympäriinsä toisella kengänkorolla. / *pun|ozetta*: *torok, kogz tälou muga što liet p-ozou* vihuri [on], kun tuulee niin, että hiekka pyörii [ilmassa]; *pü og viänd: slojad ümbeft p-ezettau* puu on kiero: lustot kiertävät; *koskem burh, kus veži p-zou* kosken kuuhu, missä vesi kiertää (pyörii) ympäriinsä. — V e p s ä. E *punodazhe* (Kett.) 'ennast keerata, punuda'.

2. Verbiämme ja vallankin sen johdannaisia tavataan myös edelliseen ryhmään likeisesti liittyvässä 'k ä ä n t ä m i s e n' (kääntymisen), s u u n n a n m u u t o k s e n' ja siihen eräiden konneksioiden kautta kytkeytyvässä 't i l a n m u u t o k s e n' merkityksessä. S u o m i. *Punallus*: 'äkkikäännös, mutka' PälJ. — I t ä k a r j a l a i s m u r t e e t. *Punoo*: 'käännellä sinne tänne': »Venehtä pideä ongiloij laskiez ainos p.» Suojärvi. / *Punella*: 'kääntää sinne ja tänne': »Venehtä puneloo, ei voi pideä yhes kohas» Suojärvi. »Puneloo tuuli venehty, pidäv olla vägie venhem pidäjes» Säämäjärvi. / *Punaldoakseh*: »Lähtöö hökšähteä poikki polveh punaldoateh» (sc. karhu — kääntyy äkkiä); »Syyspuoleks punaldih seä» (kääntyi äkkiä) Suojärvi. »KeveäksE punaldih seä» Säämäjärvi. 'Kääntyä (ympäri), palata': »Punaldih iärilleh kod'ih, kindahad unoht ottamattah» Aunuksen ympäristö. / *Punalduo*: »Tul'i tännepäi, siid, iärilleh punaldui» (kääntyi ympäri ja lähti takaisin) Suojärvi. / *Punalduttoa*: »Hevom punaldutti kod'ih — —» Säämäjärvi. /

Punaldaijja 'tehdä äkkikäännös' Salmi (Pohjanv.). / *Punalmus* 'tienmutka' Aunuksen ympäristö, 'käännös tiessä' Salmi (Pohjanv.). — *Lyydiläismurteet* (Kuj.). *puna.ata*: *briha punaudau hebòn mogilài* nuorukainen ohjaa äkkiä (kääntää) hevosensa hautausmaalle. / *puna.ataze*: *kondî punaužizei metšai* karhu pyörähti metsään. / *puna.adura*: *hän punaudui me.šikkoi* hän poikkesi (tieltä) metsikköön; *puna.udin hūvāgz žvieriks* (sad.) muutun (pyörähtämällä) oikeaksi pedoksi. / *puna.adura* 'äkkikäännös, käännähdys'. — *Vepsä. K* (Tunk.) *punoudan, pun.ardan* 'käännän'; *E* (Kett.) *pun.atazhe* 'kähku tagasi pöördä'.

3. Tavallinen on *punoa* -sanueessa edelleen merkitys 'sotkeutua, sykertyä'. *Suomi. Punoa*: »Se (loimilanka) rupiaa niim punomahaj (so. kiertymään, sekaantumaan toisiin) jos katkaasoo» Nmo. »Kangas punoo kun kutoes loimilangat niisien takana tarttuvat toihinsa» Laih. / *Pune*: 'loimilangan sikermä, sotkuskohta' Son. 'Rihman t. narun sotkuskohta': »Tuokii naru on männy niim punneillee jottei taho suaha selevelle» EnoK; »Rihma on punneella» HeiV, »menee punneelleen» Maan. 'Verkon sotkuskohta' MuuV Kiih Kont. »Tytösen tukka on niim punneella (suortuville sykertyneenä) ettei saak kampatuksi» Niv. 'Kierre (hihnassa, köydessä, nuorassa jne.)': »Hih'nap om pahom punheella» EnoT. (Vastaavanlaisista käyttötavoista runsaasti tietoja eri puolilta Itä- ja Pohjois-Suomea.) / *Puneus*: (Niiden) »silma mennee punheukssiin» (kiertyy, jos niisi on väärin solmittu) LänP. — *Itäkarjalaismurteet. Punouduo*: 'punoutua, sotkeutua (esim. verkko)' Rukajärvi. 'Sotkeutua (esim. hevonen nuoraan)' Uhtua. (Särki) »punoudumah on paha segi» (sotkeutumaa verkkoon) Suistamo. »Lambahat muga nuoras olles pad'inat punouvvtutah, što viikko menöö niijjen sellittäjes» Salmi (Pohjanv.) / *Punuokseh*: 'punoutua, sotkeutua, kiertyä sykkyrään' Salmi (Pohjanv.). / *Punevuo*: »Ainoz meijjän heboñe oppii punevuo kuavih, kergien vai panna ga jo on nuoru tuase seitšaz lytšykkäñe» Salmi (Pohjanv.). / *Pune*: 'punoutuma, sykkyrä' Säämäjärvi. 'Kierre, pune (esim. nuora, verkko)' Rukajärvi. »Lanka mänöy puñieh» Uhtua. 'Kiertynyt paikka langassa tai narussa' Salmi (Pohjanv.). / *Punovus*: »Jogo said sen nuoran punovuksen sellitetykse?»; »Tämä nuotan yläsellyys on ihan punovuksis» Salmi (Pohjanv.). / *Punalmus*: 'sykkyrä' Säämäjärvi, Suojärvi, 'sotkeutunut paikka langassa t. narussa' Salmi (Pohjanv.).

4. Erityistä huomiota ansaitsee fraasinomainen kiteytymä *punoa päätään* 'ravistaa, pudistaa, kiertää p.'. *Suomi. Lönnr.* (lisäv.): *punoa päätänsä* = 'skaka på hufvudet'. »Jo minä punojm piätänj ku sain sen kuullak»; »Lehmä on äkänev vasikastaam, punnoo piätään» Joe. »Minä koettelin sillep punnoop peätän, voa ei se ymmärtännä mittää» (koetin varottaa) Nil. »Kysynhäm minä siltä, jotta mitenkä on käynnä, vuan ei ruvenna sanomaan puno

vuam piätään» Kaav. »Puñnoo piätään kun kissapökkö» Uta. (Mökinlehmä) »se ei suva^hek koi^rroo eikä nuita piennii lapsii luokseen, se piätääm punaltaa paikalla niille» Kiih. »Härkä punasoo piätäsä» HeiV. »Lapsillem punelloo (vihainen lehmä); sillä keinoi näyttää julumuuttaaj jos tulis lähelen» Kiih. — *I t ä k a r j a l a i s m u r t e e t*. *Punoo*: 'pyörittää (piätään)' Rukajärvi, Tverin lääni. »Älä ni midä puno piädy» = älä ollenkaan pyöritä piätäsi (kieltämisen merkki) Salmi. / *Punoksendella*: »Hebono punoksendeloo piädy» Salmi (Pohjanv.).

5. Ainakin Peräpohjassa tunnetaan ilmaus *vatsaa punoo* (vatsanväänesteistä): »Hällä puñnoo vattaa» LänP. »Punoskelee vattaa niin» Kitt.

6. Kokonaiskuvan täydentämiseksi luettelen tarkemmin erittelemättä vielä joukon *punoo*-verbin ja sen johdannaisten käyttötapoja, joita ei voi sisällyttää suoraan edellisiin ryhmiin mutta jotka enimmäkseen ovat niitä suhteellisen lähellä. *S u o m i*. *Punoo*: 'heristää nyrkkiä': »Se puno nyrkkiä sillej ja trossas että hän antaa sitä selekähän» Karv. »Myö kun punottiin peräkkäin» (juostiin jäljekkäin, toinen ajoi toista) TuuN. 'Synnyttää': »Se (nainen) punnoo jalkatantaria (isättömiä lapsia) niinko kaniini» Rov. / *Punallaa*: »Tyttö kuulu itkum punaltaneen» (äkisti päästäneen) Lip. 'Synnyttää äkkiä': »Yöllä sano kaks poikkoo punallin» Kiih. 'Vetää, työntää, yleensä ponnistaa kaikin voimin': »Poika vettääp punaltaa venettä koskem päälle»; »No yksinkö se kantaap punaltaa saan kilon säkkiä!» Uta. — *I t ä k a r j a l a i s m u r t e e t*. *Punoo*: »Kieldä punoo» (puhua paljon), »syö punoo» (syö paljon) Suojärvi. »Kielii punoo, talutteloo kielii ielleh iärilleh» (kävelee kielikellona, juoruilee) Säämäjärvi. »— — šano kohtalleh, älä puno sanoi» (puhu kierrellen) Säämäjärvi. / *Punottoa*: 'syödä paljon': »Se kat'šo puno^otoa leibeä hyvii» Suojärvi. 'Syödä, tehdä työtä kovasti': »Puno^otaw roadaw» Säämäjärvi. / *Punaldoa*: 'sitaista': »Kivi punaldettih merram pohjah» Salmi. 'Tehdä työ nopeasti, siekailematta': »Ny^t mie t'erväzeh punallan voin» (so. teen nopeasti voita) Ilomantsi. 'Solmia, kietaista' Salmi (Pohjanv.). / *Punalluttoa*: 'tehdä nopeasti' Suojärvi. / *Punaldoakseh*: 'ryhtyä': »Se om peälimäizii mužikkoi, mih vai punaldanneh» Säämäjärvi. / *Puneh^ota*: 'kierrellen, kautta rantain puhua': »Paginoil puneh^otaw, viizastellem pagizoo» Säämäjärvi. — *L y y d i l ä i s m u r t e e t*. *puno/da*: *tuattah paidah laps(1) p-iah endę vanatust* [kastetilaisuudessa] isänsä päitaan lapsi kääritään ennen valelua. / *punolta*: *pappi punauz pitkäd sobäd, rızüd, i tšiez ümbeti* pappi kietaisi ympärilleen pitkät vaatteensa, pappisviitan.

Likinnä 1. merkitysryhmään nivELYVÄT vielä seuraavat tapaukset, joissa *pune*-sanaa on käytetty kierosta puusta: Salmi (Pohjanv.) *punepuu* 'kierosyinen puu', lyyd. (Kuj.) *punepü* 'kieropuu'. Toisaalta *pune*-sanasta on an-

nettu tämmöisiäkin merkityksenselytyksiä: Tunkua 'kova, punainen mänty-puu (tervaspuuta)', Suistamo 'tervaista, punaista petäjäpuuta'; sanan siis tajutaan kuuluvan väriä merkitsevän *puna*-sanana yhteyteen. Kyseessä saattaisi olla kansanetymologinen merkityksen muuntuminen — asiallisesti-hän siirtymä 'kierosyisestä puusta' 'punertavaan tervaspuuhun' voi olla joskus varsin lyhyt. *Punoo*-verbin selvittelyn kannalta tähdellisempää on kuitenkin se, että *puna* ei ole pelkästään värin nimitys. Suomen ja karjalan pohjoisimmissa murteissa elää näet toinenkin *puna*-nomini, jonka merkitykset mitä kiinteimmin liittyvät eräisiin *punoo*-verbin ja sen johdannaisten käyttötapoihin (eritoten 1. ja 3. merk.-ryhmässä mainittuihin):

S u o m i. *Puna*: (Niiden) »silmä mennee punhaan» t. »om punassa» (= kiertyy, jos niisi on väärin solmittu); vääntösaumassa ei saa silmää nostaa muuta kuin joka 3. tai 4. kierroksella, muuten tulee liika *puna*, so. kierteinen — LänP. »Se puu on niin puna, ettei siitä tule huonojakaan sivaikoita» Kol. »Hauim puna» = 'kalan tekemä, vaikeasti selvitettävä sotkos verkossa' Rov. »Nuora om punala» (kiertynyt sykkyrään) Rov. »Lanka on punassa» (kierteessä) Sall. 'Mutka': »Se pani sen köyden (!) punalle» Puo. »Tuulijaespeä veti kuusem punallen niin ku vitav veäntäjä» RisJ. Vitsa kierretään (väännetään) *punaan* l. *punalle*, kuten nuoran tai köyden säikeet punottaessa; »Oisiv vääntääk kietassuk kalavosem punaan (kiertänyt ranteesta kättä keskusviivan ympäri), niim pian oisi ollut tarmo poisa» (sidottavalta mieheltä) Uta. 'Kalan vedessä syöksähtäessä syntyvä (syvä) pyörre'; 'pieni pyörre hiljaisessa virrassa' Sall. 'Pyörteen silmäke': *tuulenp.*, *virranp.* Sot. »Tyynen puna» = 'tyyni paikka järveissä' Kuhmo. — I t ä k a r j a l a i s m u r t e e t. *Puna* 'hyppäävän kalan synnyttämä pyörre vedessä' Tunkua. 'Kierre, pyörre': »Nuora mäni punah»; »Vesi matkoau punašša» (härän-silmissä) Uhtua.

Muodollisesti tämä *puna* näyttäisi selittyvän suorastaan *punoo*-verbin kantasanaksi. Eräänlaista merkitsevyyttä sana saa joka tapauksessa sen johdosta, että voimme osoittaa sille tarkan vastineen l a p i s t a :

lpN (Niels.) *bodnje* '1. vridning; tvinning (i taug); bøining; vredenhet i trær's vekst (så veden ikke blir benkløvd); vindskjevhet, snur, 2. (som siste ledd av sammensetning), gjenstand som er skakk, 3. en vrien, ugrei person (særlig om kvinner)'. — I (E. Itk.) *poñe*: *p.-muorv* 'kiero puu', *p.-kärbis* 'kiero vene', *p.-tuñe* 'kiero nenä'; vrt. myös *poñes* 'kalan aiheuttama punoutuma verkossa'. — Ko (T. I. Itk.) (Paatsj.) *poñi'*, (Nuortij.) *poñi'*, Kld. *prñi'*, Turja *pañie* »puna», kiero, viisto', Suonik. myös: 'visa'; vrt. edelleen Paatsj. *poñdø'k* 'pyörre (koskenniskassa, rannalla)', Kld. *kul-poñdø'k* 'kalan tekemä sykerrys l. sotku verkossa', Nuortij. *poñas* 'sykerrys, sotku (verkossa, kalan tekemä)'. —

Niin kuin näkyy, *punoo* -verbin seuraan täten pujotetussa lp. *bodnje* -nominissa on sanansisäinen *n*-ääne. Merkittävää on nyt, että tämä kriteeri osoittaakin *bodnje* -sanana olevan etymologisesti eri perua, kuin ovat *punoo* -verbiin alunpana yhdistetyt lp. verbit. Siitä huolimatta kannattaa nähdäkseni seurata *bodnje* -sanana tarjoamaa johtolankaa hieman pitemmällekin. Sanan rinnalla tavataan lapissa myös verbi, joka norjanlapissa (Nielsenin muk.) kuuluu *bodnját* ja jonka murrevariantteja ovat, enempiä luettelematta, esim. lpVefs. (Lagercr.) *puŕkŕjet*; Härjed. (Coll.) *buŕkŕjet*^h; L (Grundstr.) *poŕnat*, *poŕnot*; I (E. Itk.) *puŕnŕd*^ŕ; Ko (T. I. Itk.) (Paatsj.) *poŕnŕw* (*poŕ-*), (Nuortij.) *poŕnŕw*, Kld. *poŕnŕw*^ŕ, Turja *paŕnŕq*^d (*-j*^d). Jo Lindahlin—Öhrlingin 1780 ilmestyneessä Lexicon Lapponicumissa onkin sekä *bádnét*, *bodnet* että *bodnját* -verbin kohdalla (artikkeleissa *Pádnét*, *Pádnjet*) viittaukset suomen *punoo* -verbiin. Myöhemmin on *bodnját* ~ *punoo* -rinnastuksen esittänyt ainakin Budenz (MUSz s. 531), mutta sen jälkeen siitä on luovuttu ja *punoo* -verbin yksinomaisena lp. vastineena on totuttu mainitsemaan *bádnét*, *bodnet*.

Harkittaessa *bodnját* ja *punoo* -verbien yhteenkuuluvuutta on tietysti kohdistettava päähuomio merkityksiin. Ensinnäkin on huomattava *bodnját* -verbin tavallinen tekninen merkitys, joka on juuri 'punoo'. Niinpä Nielsenillä on norjanlappalainen esimerkki: *badde, bæssudáŕáid bodnját* 'sno taug, vidjebånd (el. bjørkebånd)'. Grundström selittää luulajanlapista: *pátnjät* 'l. vrida, sno (överhuvud, t.ex. en rottåga l. vidja l. vrida samman flera dylika [ej om senor och tråd, se *pátnjät*])'. T. I. Itkosen mukaan venäjänlapin *poŕnŕw* jne. merkitsee Paatsjoen ja Kildinin murteissa mm. 'punoo 2-säikeistä nuoraa (sitte, että säie on vedetty esim. orren ympäri ja sen päitä kierretään samaan suuntaan ja ne sitten yhdistetään)'. *bodnját* -verbin merkitysala ei kuitenkaan rajoitu tällaiseen terminus technicuksen luonteiseen käyttöön, vaan sillä on monia muitakin merkitysvivahteita, jotka kumma kyllä vastaavat täysin ims. taholta todettuja *punoo* -verbin käyttötapoja. Perustan seuraavan *bodnját* -verbin merkitysryhmittä Nielsenin sanakirjaan ja koetan valaista sitä myös muista lähteistä saaduilla lisätiedoilla ja joillakin edustavilla *bodnját* -verbin johdannaisten käyttötapoilla:

1. 'vri, sno, skruet'; *ŕiedáid* b. vri sine hender (mest tegn på sinne); *báddá* b. vrikke med rumpen. — Härjed. (Coll.) 'drehen (z.B. eine Weidenrute)'. — L (Grundstr.) *pátnjälit* 'vrida om (ett varv); tända elektriskt ljus genom att vrida om en kontaktnapp'. — I (E. Itk.) 'vääntää vitsaa'. / *puŕnŕw*, *puŕnŕgid* 'mennä kieroon'; *poŕnŕlŕsŕid* 'vääntyä vähän vinoon (esim. suu, kun rupeaa itkettämään)'; *puŕnŕw* 'vääntähyttää, kerran kiertää (esim. avainta lukkoon)'. — Paatsj. (T. I. Itk.) *poŕnŕjed*: *kaŕŕŕ*^d *vaŕd*^ŕ *ŕjed* *poŕnŕw* *ri*^ŕ *ŕpŕkin* *ŕŕälŕga* pitää lyödä selkään (kaksin kerroin) väännettyllä huivilla. — Huom. tässä myös Nielsenin 7. merkitysryhmä: 'legge ned, kaste i marken';

bonjái boc'cu vuollai [vællot] han kastet renen i marken. — L (Grundstr.) *pátnjálit* 'vrida omkull (t. ex. en rentjur)'. — Paatsj. (T. I. Itk.) *väl̄̄pe püö'utsö tsuorvid, pön̄ne jēñ'mä* ottavat poroa sarvista ja vääntävät (sen) maahan.

2. 'dreie, vende, snu, endre kursen for'; *fádnásá b. dokkō* snu båten dit; *bieggá bonjái* det blev annen vindretning. — L (Grundstr.) 'vrida, vända (trans.), ändra kurs l. riktning på (obj. t.ex. en båt)'; 'vrida sig, vända sig, ändra riktning': *piegga pátnjā* vinden vrider sig, ändrar riktning. — I (E. Itk.) 'kääntyä (tuulesta)'. | *puivliđ* 'kääntää vene'; *puin'lvll'vđ* 'kääntyä, käännähtää ympäri (ihminen nukkuessaan; kun kääntyy toiselle kyljelle)'. — Nuortij. (T. I. Itk.) *pön̄n'lev: mářřc'ēijē rīđtō pön̄naa* käännähtyä veneenperä rantaan; *pön̄n'lvll'vđ: tāmas'ōumše p—āđ'i* karhu käännähti ihmistä päin; Paatsj. *pön̄n'lvll'vđ: p—ā'lv'ōlm'žēn* muutahtaa ihmiseksi.

3. 'vase sammen, bringe i uorden'; *b. fierbme* vase sammen et fiskegarn (som står i vann; subj. fisk, kobbe). | *bonjádít* mm.: 'vikle sig inn (i rep el. taug), vase sig fast (om dyr som står bundet)'. — I (E. Itk.) *pön̄n'siđ* 'mennä sykkyrälle (lanka)'. — Paatsj. (T. I. Itk.) *pön̄n'stēv: (Aimä) kuoll'ē li pön̄n'stam sām̄ šnō'p̄p̄n* kala on sotkenut verkon sykkyrään. — Huom. tässä myös Nielsenin 8. merkitysryhmä: '(intr.), vikle sig inn i', esim. *guolle læ bodnjām fier'bmái* fisken har viklet sig inn i garnet. Samoin Nesseby (Lagercr.).

4. (Pulm.) 'riste på (hodet)'; *b. oaive* riste på hodet (uttrykk for forundring el. misbilligelse). — I (E. Itk.) *puivvđvđ* 'puistella päättään'.

5. 'forårsake knip i (obj. maven)'; *müst bodnja čoawje* jeg har mageknip.

6. (Koutok.) 'bore'. — Kvänangen (Lagercr.) mm. 'bohren'.

7. '(fig.) forvrenge; (med ess.), ved kunstgrep prøve å få til å bli; (med *álá*), pådutte; (med ill. av refl. pron.), tilvende sig (uredelig vinning); (med *bállasis*), få ngn. over på sin side. — L (Grundstr.) '(fig.) vrida, vända, vränga till, förvränga'.

On helppoa havaita, että esittelemäni *bodnját* ja *punoa*-verbien viisi ensimmäistä merkitysryhmää vastaavat kohta kohdalta tarkoin toisiaan ja että niiden ulkopuolellekin jäävät käytännöt (*punoa* 6., *bodnját* 6.—7.) selittyvät vaivattomasti noista yhteisistä »peruskäytännöistä» lähtien. Näin tarkka, jopa fraseologisiin käyttötapoihin ulottuva yhtäpitävyys ei saata olla sattumaa: *punoa* ja *bodnját*-verbeillä täytyy olla tekemistä toistensa kanssa. Toisaalta olisi rohkeaa irrottaa *punoa*-verbi vanhastaan hyväksytystä etymologisesta yhteydestään — itämerensuomi ei ole toki jäänyt osattomaksi terminus technicuksesta, jolla on edustajat kaikissa muissa uralilaisissa kielissä. Asiain-tila voitaisiin tulkita esim. siten, että itämerensuomen vanha *punoa* on joutunut lapin *bodnját*-verbin voimakkaan merkitysvaikutuksen alaiseksi. Koska *bodnját* merkitsee mm. juuri 'punoa', se olisi tajuttu *punoa*-verbin lähimmäksi lappalaiseksi vastineeksi, ja sen jälkeen olisivat *bodnját*-pesyeen

monilukuiset muutkin käyttötavat tarttuneet merkityslainoina *punoa* -pesyeseen. Lapin vaikutuksesta varmaan selittyvätkin eräät ahdasalaiset peräpohjalaisuudet (esim. *punoa vatsaa*); mutta useimpien käsiteltyjen *punoa* -pesyeen käyttötapojen levinneisyys on siksi laaja, että olisi uskaliaista panna niitä pelkästään lapin tiliin. Varteen otettava on sen tähden mahdollisuus, että ims. *punoa* -verbin takana onkin ollut kaksi vielä varhaiskantasuomalaisessa vaiheessa erillistä sanaa: toisaalta *bádnet*, *bodnet*; *bodnot* -verbien vastine — 'punomista' (ja 'kehräämistä'?) merkinnyt termi —, toisaalta *bodnjät* -verbin vastine, joka olisi merkinnyt 'kiertämistä, vääntämistä' yms., ehkä myös 'punomista'. Jo s varhaiskantasuomessa on ollut kaksi merkityksiltään ja äänneasultaan näin lähekkäistä sanaa, olisi suorastaan odotuksenmukaista, että ne ovat lopullisesti sekaantuneet toisiinsa ksm. **n* > *n* -muutoksen tapahduttua. Tekninen merkitys olisi tuolloin perinyt voiton; vain itämerensuomen pohjois-itäiset äärialueet olisivat uskollisesti säilyttäneet jäänteitä eräistä muista merkitysaineksista.

Aineiston monitulkintaisuuden vuoksi olen pidättynyt *punoa* -verbin oletettavien edeltäjien vartalotyyppeiden kaavailusta. Tyydyn tässä vain yhteen viittaukseen. Lp. *bodnjät* -verbiä vastaisi ims. taholla lähinnä *e*-vartalo (**pune-*, alk. **puñe-*). Nyt on huomattava, että eri puolilla ims. kielialuetta on joitakin merkkejä, jotka näennäisesti viittaavat juuri tällaisen vartalon olemassaolleisuuteen. Ensinnäkin Salmista tunnetaan Pohjanvalon mainitsema refleksiivimerkityksinen *punevuo* -verbi. Toiseksi lyydiläismurteissa (Sunnuusuussa) on rinnan johdannaiset *punozetta* ja *punezetta* 'pyöriä, punoutua, kiertyä, kiertää'. Kolmanneksi mainitsee Wiedemann virosta verbin *punetama* 'flechten'; »läbi p.» 'durchziehen (Zwirn), nadeln'. Neljänneksi on suomenkin sanakirjalähteissä samantapaisia tietoja. Gananderilla on s.v. *Punon* hämärätkö esimerkkilause: *puun juuret punottuo l. punettukaan* — Run träd rötterna må genom gås, som af en orm, ja lisäksi erillisenä hakusanana *Punettimet* — S. pl. läder sko rem med nål i bägga ändar — ligula. Tämä sana on periytynyt myös Renvallille: *punetin*, *ttimen* Ns. funiculus, ligamen calcei, G. Schnur, Band; mutta hän tuntee sitä paitsi sanat *punetan*, *ttaa* Vf. facio contortum, G. drehen lassen, it. al. per foramina inserto l. transmitto, G. durchstechen, eindringen (*puetan*) ja *punetus*, *uksen* Ns. talis transmissio, G. Durchstechung. Lönnrotilla pesye karttuu moninkertaiseksi: hänellä on johdannaiset *punettaa* 'vrida, dreja, sno, tvinna, trada igenom; läta vrida l. dreja o.s.v.', *punettua* 'bli vriden, snodd, igenomtradd', *punetus* 'genomträdning (*puetus*); drejning'; »läpitse p.» ja *punetin* 'det som genomträdes, snöre, band, snodd'; »kengän p.» 'skosnöre'; lisäksi edelleenjohdannaiset *punetella*, *punetelma*, *punettaja*, *punettama*, *punettamaton*, *punettaminen*, *punettelema*, *punetteleminen*, *punettuminen* ja *punettuvainen*. Onpa joukossa sellainenkin joh-

dannainen kuin *punenta* 'tvinnadt, flätadt, snodt l. drejat garn l. snöre'. Huom. vielä murteellinen *puneus* (vrt. *sotkea* : *sotkeus*, *sulkea* : *sulkeus*, olla sulkeuksissa). — Näille esiintymille ei kuitenkaan voi suoda kovin suurta todistusvoimaa. Ainakin Lönnrotin sanoissa on varmasti mukana teorioituja sepitteitä, ja aitoperäistenkin sanamerkintöjen *e*:llisyys on selitettävissä sekundääriseksi: vain yhden mahdollisuuden esittääkseni siihen ovat voineet vaikuttaa sellaiset *punoa*-verbin johdannaiset kuin *pune*, *punella*, joissa toisen tavun *e* kuuluu johdinainekseen. Eräät suomen ja viron sanojen käännökset (Renv. 'per foramina inserto l. transmitto', Wied. 'durchziehen (Zwirn), nadeln') saavat sitä paitsi ajattelemaan, että myös Renvallin *punetan*-artikkelinsa lopussa mainitsemalla *puettaa* 'pujottaa'-verbillä (= vir. *poetama*) on osuutensa näihin *e*:llisiin muotoihin.

Mutta selittyivätpä nuo *pune*-alkuiset ims. kielten sanat miten hyvänsä, kiintoisaa on todeta, että lp. *bodnjät*-verbillä on vastineita etäsukukielissäkin. Toivonen on (FUF XIX s. 251) yhdistänyt siihen seuraavat sanat: tšerP (*üþ-*)*poñem* '(haar)flechte' | votj. *biñ-* 'zusammenwickeln, einwickeln, zusammenrollen, zusammendrehen, winden' | ostjDN *pññ-*, Trj. *pññ-*, V, Vj. *pññ-* 'wickeln, umwickeln', V *pññ't* 'eine art haar-»flechte« der männer', (Castr.) *pañem* 'verwickeln' | unk. *bonyolít* 'verwickeln, schürzen, komplizieren'. Ostjakin sanaperheestä antavat sanakirjalähteet valaisevia lisätietoja. Paasonen (s.v. *pgñam*) luettelee seuraavanlaisia merkityksiä: 'kiertää (esim. saverikko aiasassa kirkeämmälle), kietoa, köyttää (esim. teurastettava eläin); ?viipsiä', Karjalainen taas (s.v. *pññdä*) tällaisia: 'kietoa, kiertää (esim. huivi kaulaan), kääriä vaatteisiin, »kapaloida« (lapsi), nivoa, nittoa (esim. nuolenkärki varteen); sykertää kokoon, sitoa nuoriin; kietoutua, sotkeutua (kala verkkoon)'. Samaan pesyeeseen kuuluva ostjakin verbi *pññk'it'äyz* on selitetty (Karjal.) 'ryöpytä (tuuli), ryöpyttää (tuuli lunta)'. Kaikkiaan näyttää ostjakin sanueen ja lp. *bodnjät*, ims. *punoa*-sanueiden merkityksillä olevan useitakin huvittavia liittymäkohtia.

TERHO ITKONEN

Finn. *punoa* et lap. *bodnjät*

Pour le verbe finnois *punoa* 'tresser, enrouer', on a cité des équivalents dans toutes les langues d'une parenté éloignée, à partir du lap. *bådnet, bodnet* 'filer', jusqu'au samoyède (voir Uotila, Virittäjä 1944, p. 31). On peut compléter la liste en signalant qu'en plus du verbe *bådnet, bodnet,*

ayant formé, à l'origine, son radical en *-a*, il existe en lapon aussi un verbe formant son radical en *-o* et qui ainsi correspond mieux encore à la forme finnoise *punoa*: lap. N. (Niels.) 'wind thread round the end of a rope (complément direct: the rope), to prevent it from getting frayed

and untwisted'. — A part le sens technique 'tresser, enrouler', *punoa* et ses dérivés s'emploient en finnois, dans les parlers de la Carélie de l'est, dans ceux du lyde et en vepse, dans les sens suivants: 1. 'faire tourner', 2. 'faire changer de direction', 3. 's'embrouiller', 4. *punoa päättään* 'secouer la tête', 5. *vatsaa punoo* 'avoir la colique'. A cet emploi se rattache dans les parlers finnois et caréliens le nom *puna* '(adj.) tordu', '(subst.) retordage (p. ex. du fil), enchevêtrement d'un filet, tourbillon, gouffre', avec son équivalent lapon: lap. N. (Niels.) *bodnje* 'twist (also in rope); bend(ing); cross-groin in wood of the thing which is askew', etc. A côté de ce mot il existe en lapon aussi le verbe *bodnjât*, dont les acceptions correspondent exactement

à celles de *punoa*: (lap. N.) entre autres 1. 'twist, turn, screw', 2. 'turn, change direction, change course for', 3. 'tangle, disarrange, make a mess of', 4. 'shake (one's head)', 5. 'cause gripes in (complém. direct: the stomach)'. M. Y. H. Toivonen a signalé pour ce verbe des équivalents dans quelques autres langues finno-ougriennes (FUF XIX, p. 251). Or l'auteur estime qu'encore dans les premières phases du finnois commun, le verbe *punoa* a été précédé par deux mots distincts — par l'équivalent des verbes lapons *bädnet*, *bodnet*, *bodnot*, d'une part; d'autre part par celui du verbe lapon *bodnjât* — et qu'après le changement de finn. comm. **n* en *ń*, il y a en confusion de ces verbes.

TERHO ITKONEN